

21479

Dialekt- och folkminnesarkivet

Uppsala

ÖSTERGÖTLAND

Västra Ryd

20/10 1951

Aggemark, Per, 1951

Svar på ULMA:s frågelista M 82 Matordning och
bordsseder

22 bl.4:o

Exc.OSD

21479

Matordning och bordeseder.
Svar på Landmilitärarkivets frågelista M 82.

Östergötland
Västra Ryd s: m
Ydre l: d

T. Matordning.

1. Beteckning för 'måltid'? Mål
(mål, bsg - st; bpl - a, n.). Mat
som man äter mellan måltiderna,
Kallas mellanmål (mälamål, n.)

2. "Då fick de sig en riktigt skrovml"
(Då fick de sig et riktigt skrovml)
Kunde man säga, om de fick en "dubblig,
starkt mätande måltid".

3. "Tid för måltid" = äldags (ätodäks).
"De skulle komma hem ^{tid} äldags."
(De skulle komma hem te de bged
ätodäks).

4. "Om de skulle ut och arbeta, då
Kunde det bli en mälbeta" / om
de skulle ut a arbäta, da kunde

Aggemark
JL

De bli' et målbils, är målabils),
d.v.s. så mycket de hann med
mellan två mål.

5. "Det var ju mest barn, som ville
ha lite mellanmål, innan de
rätta målen blidde." (De var ju
mest barn, som ville ha lite
mellanmål, ina de rätta måla
blidde).

6. Ej ngt.

7. Först på morgonen "då fick de
ju kaffe eller frukost eller vad
det var, en sup och ost och bröd (innan
kaffet blev burligt)" (då fick de ju kaffe
els frukost els va da va, en
sup a ost a bröd).

"Det man kallar frukost nu,
det kallade man dagvard för."
(De en kala frukost nu, de
kala en dagvat för). Åts ut. 8.

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

"Sedan blidde det middag" (som blevs da mēda), kl. 12. "Älvakaffe de fick de ju inte förr." (älvakäffo da fick de ju inte förr).

Kl. $\frac{1}{2}$ 5 el. 5 blev det aftrorvard (aftorvål, m.), som bestod av "ört och bröd och mjölk" (ört a brö a mjölk).

"Brännvin det var mer på morgonen" (brännvin da va mer på mōna), även om det ngn gång på nyfästika ställe kunde förekomma även på em.

Kl. 8 fick man dagens sista mål mattvard (mätvål, m.), (4 näbvar)

8. Vad fick man då? "Det var sådant där svart gröt (rikmjölsgröt). Om det var nägot före, så var det väl sill eller nägoting." (da va sådana svator gröt. Om da va nat förr, så va da la sil als näting).
"Till dagvard var det paltbröd och

fläsk och mjölkvälling. Välling det
 fick de nog till det mesta, och äggriöra
 och fläsk. Körv och palt (paltis blodpalt),
 när det fanns. Plättar eller munkar
 (en slags tunnpannkakor) kunde man
 ju baka ibland munk och krösa.
 Det var ihoprivt mjölk och mjöl
 (till munkar). Rågmunk (av rivna
 potatis) det blidde ju för till middag,
 för det var svårare att göra. / De
 dåvar va de paltbröd a fläsk a
mjölkvälling. välling de fik de
 någ te de mästa, a äggriöra
 a fläsk. Körv a palt, na de fanns.
plättor als mörzka kunde ju ju
baka ibland, mörzka a krösa. de
 va ihoprivt mjölk a mjöl. rågmörzka
 de blidde ju för te mida, för de va
 svårare te göra).
Potatis var ju en stående rätt

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
 ÖGL. V. RYD
 Frgl. M 82

ti den (d. v. s. till middagen), potater och
kött och potater och fläsk och säs.

Och rotstamp (= rotmos) och pärastamp
(= potatismos) eller potatisstamp,
och ärter och kål, när det var den tiden.

Och så fick de ju fruktsoppa efter
och sur mjölk, när det var på sommaren.

Man kunde ju ha bruna bönor
ibland, om det skulle vara lite
extra. (potäter, va ju en stääns
rät te den, potäter, a jöt a potäter,
a fläsk a säs. a rotastamp a
pärastamp als potatisstamp,
a ätor a kål, na da va den tiden.
a sa fick de ju fruktsöpa ätor
a sur mjölk, na da va på soman.
ju kunde ju ha bruna bönor iblan,
om de skulle va lite ekstra.)

9. Mat heter alltid äta (äta, äg-at, n.)
Vardagsäta (vädasäta, obeg, n.) = var-

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

dagarna. På söndagarna var det
 ju lite bättre äta. (på söndagarna
 var de ju lite bättre äta). Som
 min mor har brukade till det
 mesta koka ägggröra, på söndags-
 morgnarna till dagvard. Och till
 helgdagarna brukade de ju räkula
potaterna. (som mi mor har
 brukade de de mesta koka ägggröra
 på söndagsmorgnarna till dagvard, och
 på helgdagarna brukade de ju räkula
 potaterna).

Och på om lördagskvällarna och
 söndagskvällarna då kokade de ju
 vit gröt, som de sade, och eljest så var
 det ju den svarta gröten. Det var
 korngrön, och så var det kokat i
 mjölk, så det blivde vitt. (a sa om
 lördagskvällen och söndagskvällen då
 kokade de ju vit gröt, som

fr s. 3!

de så, a äls sa va de ju den
de sväta grötan. De va köngryn,
a sa va de kölet i mjölk, sa
de blev vil).

Om skomakare eller skräddare
kom, "da skapade de vil lite färskt
kött" annars hade de ju inte annat
än salt kött och fläsk. Och så
kunde de väl bakka pannkakor någon
gång. Da blidde det ju högtidligt."

(da skapade de la lite färskt zöt,
änas hade de ju inte ena salt
zöt a fläsk, a sa kunde de la
bakka pannkakor någon gång.
de blev, da ju högtidligt).

10. Lovel, sogel det var fläsk och
kött och korv och sill, och ost och
smör var ju sogel med." (sogel
de va fläsk a zöt a korv a sill,
a ost a smör va ju sogel med).

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

"Om det skall sogla (inf.) med det
då skall de vara sparsamma med
det. / om de sa söjta mä't, da
sa de va späsamma mä't).

"De hade inte ett enda gudlän
om de inte de hade något att
äta." / de had inte et enda
gustän, om inte de had ~~not~~
not a äta). Det (gudlän) kan
ju vara vad som är att äta. (da
kan ju vä vä som a te äta)

"Torräta det kunde de ju göra,
om de åt bröd och något sogel
och så inget blött." (törräta inf.)
de kunde de ju göra, om de
ät bröd a mat söjöl a sa
inget blöt).

Inte annat än när det var
kalas, då kunde de ju tala om
förrätt, men inte just i vardags-

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

lag." (något annat än vad de va
kallade, de kunnas de ju tåla
som förråt, men inte jüst
i vådaslag).

"Supensmat det var sådant som
man åt med stes." (supensmat
de va sånt som de åt med je')

Ordet 'broa' = 'äta grundligt av en
rätt...' var alldeles okänt för medel.

12. Matsäck (mäsäck, ob. s. m.).

Martensmatsäck (märkenasmäsäck)

stämatsäck (stämäsäck): "Och

skolmatsäck fick lov och barnen
ha." (a skolmäsäck fick loven
barna ha).

Ej andra beteckningar för 'matsäck':

13. Man hade aldrig kall gröt i mat-

säcken. Smör och ost och stekt
fläsk och stekt ägg det var ju
bra till matsäck och spikfläsk

och spikcött. De fick hela bröd-
 kakor, som de skar själva, och
 smörst hade de nedpackat i en
 liten smörask. (Smör a vilt a
 sticket fräsch a sticket äg da va
 ju bra te mäsate a spikofräs
 a spikozöt. De fick hela brö-
 kakor, som de skar själva,
 a smörst hade de nedpackat
 i en liten smörask).

Smöror fickom aldrig.

14. Förr da knöt di ofta in det
 (d.v.s. matrisken) i en kläde, så
 det blidde en knyte. Och som-
 ligo de kunde ha små matsicks-
 skrin utav trä. Skräppa sade
 de allt om sådana där väskor.
Skräpporna dom hade de nog
 mer, när de gick skulle gå, för
 dom hade de på ryggen. De var

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
 ÖGL. V. RYD
 Frgl. M 82

utav skinn." (för de knöt de ofta in st. et chèr, så de blev et knytt. a somra de kunde ha sma mäsckaskrin uta tré. - skräpa så de ält om sän dera väskor. Skräpsora dom hävd de nog mer, na de sulö gå, ja dom had de på ryggen. de vä' uta sin).

På lingsresor kunde man kanske ha med sig en cutinge (en cutinge, ob sq, m.) med brännvin. Det var dock g' så allmänt, men en flaska (man e fräska) hade man oftare.

15. Man hade g' något särskilt namn på en helt liten matvagn, som man kunde bära i fickan (fickan b. sq, m.). 'domme' fickan g' i målet.

16. "Det kunde de ju ge dem / per-

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
 ÖGL. V. RYD
 Frgl. M 82

smör, som kom på tillfälligt be-
 sök) ost och bröd och sedan längre
 fram i tiden en vetekaka eller
 så där. Det fick man, när jag var
 liten, om man kom bort. (De kunde
 de ju ge dom ost a bröd a sen
 lågss fram i tiden e vetekaka
 als så där. De fik en, na ja
 va liten, om en kunn böt).
 Därmed aldrig 'otrus' e. öyl.

17. Som när jag var barn och far
 kom hem ifrån staden, då hade
 han ju alltid en strut. Det fick
 de utav handlarne. Och det delade
 vi opp, så vi fick lika mycket
 var, och sedan fick vi kushilla,
 som vi ville. (Som na ja va
 bän a får kunn hem ifra
 stän, de had han ju allr
 en strut. De fik de ut a handlora.

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
 ÖGL. V. RYD
 Frågl. M 82

a de delade vi öp, så vi fick lika
mått på vår a som fick vi hushåll
som vi vilde).

Om de varit på marknad, hade
de med sig hem marknadskara-
meller (märknaskarameller,
ob pt, m.) "men om de för till stäm-
vanliga borgdagar, då sade
de ingenting om det där (d.v.s. de
hade inget särskilt namn på de
karameller de då hade med sig
hem)" (man som de för till stäm-
väntra torydåa, så sa de
ingenting om de där).

II. Bordseder.

18. Lära till maten (läsa te måten)
är målets uttryck för "lära till bord".
"Barn de skulle göra det högt." (bän

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

de sular jöva't häkt).

19. "De brukade att sätta fram det
(älat)" (De brukade äta sätta fram
st) på bordet. "Det var ju terfat
eller ferskrällen till det mesta
(som man hade maten i), och på
marknaderna det stod det ju
terfatstunnlar, och tattarna
de för ju och såde 'sådant där'
(De var terfat also ferskrällen
te de mesta. a på markna
da stö da ju terfatstunnlar,
a tattarna de för ju a såld
sant där), så det var ingen
svårighet att få tag på terfate,
menade meddel.

Se. av. s. 19!

"Borden (ibland: husborden) sate
mer vid fönstret på den ena
sidan. De brukade att ha sina
bestämda platser." (börvar

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

(ibland hösåvån) sat mest ve
förest på den enda stia.
de brukade att hå hå stia be-
stämde på ässer).

Brukade man sitta i spisen och
äta? "Det var nog ingen tvång
(= tvång), att matmoran skulle
sitta i spisen. Men ofta var det
ju fullt med ungar och folk,
så hon inte fick plats vid br-
det, och ibland fick hon lov att
hjälpa barnen, så hon fick
äta efteråt." (Det var nog inga
tvång (f.), att matmora skulle
sitta i spisen, men ofta
var det ju fullt med unga & folk
så hon inte fick plats ve bålet,
& ibland fick hon lov att hjälpa
barnen, så hon fick äta efteråt).
"De som gick på söknen, de

fick äta ita, när folket åt." (Or som jek på sökena de jek alt äta na fölköt åt).

"Huvudkläderna tog de (kvinnor-
na) ant av sig, när de kom in." (Huvudkläda to de alt ä sig, när de kum in).

20. "För då skulle ju barnen stå vid bordet. Sitta det tror jag inte de fick göra, förän de hade läst." (För de skulle ju bäna stå vid bödret, sitta de trö ju inte de jek göra, förän de hade läst).

21. "De hade var sin kräskes och hornskedar hade de med. Det minns jag till och med, att vi hade hemma, när jag var liten. Men vi tyckte inte om dem, för de var så stora." (De hade väre

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 21479
P. Aggemark 1951. V. RYD
ÖGL.

bräje a hönser had de mä.
 de mins ja te a mä, at ve
 hids liema na ja va liton
 man or tykto mto sin dom,
 fo de va sa störa).

Däremot kände meddel. ej till att
 man hade haft var sin skål.

"För länge sedan då fick de ju äta
 i samma fat. Gröten i ett stort
 fat mit på bordet det har jag
 varit med om. Ock de gamla
 gubbarna de örte inte till sig
 gröt, utan de tog ur fatet
 och doppade i mjölk på sin
 egen tallrik." (För länge sedan
 de fik de ju äta i — samma
 fat. gröten i ett stort fat mit
 på bordet de ha ja vat mä sin
 a de gamla gubba de orto mto te
 se gröt, utan de tö ur fatet a

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
 ÖGL. V. RYD
 Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 21479
 P. Aggemark 1951. V. RYD
 ÖGL.

döpare i myötte på sin ögon
tätare)

Brutade man ha en smörklid
mit i gröten? "ja, det har jag
hört talas om, men så det har
jag inte gjort." (ja, da har ja
hört talas om, man sit st
har ja inte gjort).

Mat som äts med sked, kalla-
des skedmat (jämnt m.)

"De hade allt var sina skedar
^(även) sedan det hade blivit gemensamt
samt diske på det. Atminstone
de gamla gubbarna de ville
ha sin sked." (de hade allt
vå sin sked, sen da hade blott
gemensamt diske på't.

atminstone de gamla guba-
r de vil ha sin sked).

Det dröjde väl ganska länge, innan

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 21479
P. Aggemark 1951. V. RYD
ÖGL.

gafflar och knivar började an-
vändas? "Ja, åtminstone gafflar;
knivar fick de ju för." (Ja,
åtminstone gaffla; knivar
fick de ju för).

22. Men de skär aldrig upp bröd,
än (utan) de lade fram en bröd-
kaka och en kniv, och se sedan
så fick man skära av själv,
eftersom man åt. (man de
skär ännu op bröd, en de la
fram e, brödkaka a en kniv,
a så sen så fick en jära ä!
Jävor äts som en ät).

"Köket var skuret. De lade
~~Köket~~ på herfat också. Ja, se de
där berättelserna som var det alla för s. 14!
Fasorer på, djupa och flata och
små och stora." (K götst va skuret.
de låi göt på herfat också. ja

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951
ÖGL. V. RYD
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 21479
P. Aggemark 1951, V. RYD
ÖGL.

se de da lëshkrälau dom van da
ala fasónor pá, jupá a fráta
a smá a stóra).

23. "Tär de inte hade några gafflar,
dä fick de ju lov att använda
fingrarna, när de skulle äta."
(na de inte hade några gafflar,
da fick de ju lovom använda
fingra, na de skulle äta).

25. "Om barnen ville ta fäse,
det var ju inga bordskick."
(om barna ville ta föro, da
va ju inga bordsfik).

"Det skulle ju vara lite oanständig
fristis." (de skulle ju va lita
ånstændigt fristis), så att man
inte slukade maten och bar sig
åt hur som helst vid bordet.

"Pannkaka det kunde de ju ta
med näven." (pänskälca de kunde

Landsmålsarkivet Uppsala. 21479
P. Aggemark 1951. V. RYD
ÖGL.

de ju tä en någon utan en
 det ansig opassande

"Hatten skulle ju lysta man"
 (måten sulo ju lysta man),
 det höll man på

"Räpa (= rapa) skulle de vist
 göra för. Dä visade de ju, att de
var mäta och belätna. Nu är det
ju fult." (räpa sulo de vest
göra för. dä visa de ju, at
de va mäta ä belättna ? nu
ä de ju fult).

26. Vila midday (vila méda)
 var vanligt, att åtminstone kärlar-
na skulle göra. Man vilde en
timme.

27. Det var ej självskrivet att man
 skulle bjuda på mat, om en person
 kom på besök medan man satt
och at. "Det kunde ju lite bero

på vem som kom." (De kunnas ju
lita berö på vem som kunn).

22.

Meddelare: Fru Hulda Svensson,
Stenabo, Västra Ryd, född i Stenabo
1881.

Upptecknat i juni 1951

av Per Aggemark

ULMA 21479. Per Aggemark. 1951

ÖGL. V. RYD

Frgl. M 82